

YENİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI

Modern Turkish Literature Researches

Temmuz-Aralık 2018/10:20 (127-138)

Makalenin Geliş Tarihi: 29.05.2018

Makalenin Kabul Tarihi: 01.12.2018

DEĞİRMEN ADLI ÖYKÜDE ÖTEKİLEŞTİR(İL)ME İZLEĞİ

Mehmet Öz¹

ORCID: 0000-0002-7990-1009

ÖZ

Ötekileştir(il)me, tarih boyunca var olan bir problemdir. Bunun birey, grup ya da bir topluluğa yansması kimi zaman ırk, kimi zaman renk, kimi zaman bir ideoloji, kimi zaman ise bireydeki bedensel bir kusur vs. üzerindedir. Bunlar; bir bireyin, bir grubun, etnik bir topluluğun vs. ötekileştirilmesinin, toplumun kiyısına itilmesinin sebeplerini teşkil etmiştir.

Bu çalışmanın amacı da Sabahattin Ali'nin Değirmen adlı öyküsünü, etkileri oldukça geniş ve tarihsel olan ötekileştir(il)meyi merkeze alarak incelemektir. Bu doğrultuda makalede öncelikle öteki, ötekileştir(il)me kavramları ortaya konacak ve daha sonra da yaşadığı dönem içerisinde bir öteki olarak görülen Sabahattin Ali'nin Değirmen adlı öyküsünde görülen etnik ötekileştirme ve bedensel engellilik nedeniyle ötekileştirilme ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sabahattin Ali, Değirmen, öteki, ötekileştir(il)me.

THE THEME OF OTHERNESS IN THE STORY NAMED *DEĞİRMEN*

ABSTRACT

Otherisation is the problem which exists throughout history. The reflection of those on individual, groups, and communities grew now on race and color, then an ideology or bodily deficiency. Those stood as the causes of individual's being othered and excluded from society.

The aim of this study is, examining Sabahattin Ali's story named Değirmen with centralize otherisation which has a quite wide and historical effect. In this direction, in this article, firstly concepts of other and otherisation will be processed then the other will be dealt with

¹ Öğretmen, MEB.
eposta: mehmetozozz@hotmail.com

ethnic otherisation and otherisation of due to physical disability is seen in the Sabahattin Ali 's story named Değirmen, who is seen as other in the period he lived.

Keywords: Sabahattin Ali, Değirmen, other, otherisation.

1. Giriş

Öteki; sınıflaşmada yukarıda olan, hatta kimi zaman dinsel bir nitelik kazanarak “yüce” ve merkez özne olan ben/biz'in karşısında aşağıda olandır. O; ben/biz'e göre diğeri, yabancı, başkası, el olandır. TDK'ye göre öteki mevcut kültürün içinde dışlanmış olan (TDK, 2011:1862) ve dışarıda bırakılmış olandır. Nermi Uygur; öteki veya yabancıнын, kendimizden saymadığımız, bizden olmayan, birlikte yaşamadığımız, bize uymayan insanlar olduğunu dillendirir (Uygur, 2016:48). Ötekiler genellikle empati kurulmayan birey veya topluluklar konumundadırlar. Öteki bir bakıma “homo sacer”dir. Agamben bu kavramı ölüme açık bir çıplak hayat olarak değerlendirir. Homo sacer, eski Roma hukukunda ağır bir suç işlemiş kişiye denir. Bu kişi, cezası ne dini ne de beşerî hukukta tanımlandığı için cezalandırılmaz ve öldürülemez ama bu kişiyi öldüren de herhangi bir cezaya çarptırılmaz (Agamben, 2017:89-93). İşte o, bu yönüyle her zaman ölüm gibi en ağır muameleye açık bir çıplak hayattır ve dolayısıyla da bir öteki konumundadır. Zaten ötekileştirme de bir bakıma aşağı/düşman/yabancı/el konumunda görülen çıplak hayatlar oluşturmaz ve bu tutum tarihseldir. İnsanlar kendi etraflarına duvarlar ördükçe ötekileştirenler ve ötekileştirilenler de bu insanlık serüvenine dahil oldu. Çünkü duvarların çekilmesiyle birlikte insanların bir kısmı içeride, bir kısmı da dışarıda bırakılmıştır. Sonuçta duvarlar bir mekânı iç ve dış diye iki bölgeye ayırır.

Kişinin kendini tanımlaması bir ötekine ihtiyaç doğurduğu için ben ve öteki diye iki kutbun varlığı kaçınılmazdır. Asıl problem dünyada ben/biz ve sen/o/siz/onlar ile ifade edilen bu iki kutbun varlığı değildir. Elbette dünyada “ben” de var olacaktır “sen” de. Örneğin sevgili de bir ötekidir ama ben'i kendi olmaya çağırın bir ötekidir. Yine “öteki Ben'in sınırlarını belirleyen, olanaklarını keşfettiren, zaman zaman Ben'i tanımlayan, tamamlayan niteliğiyle olum bir” (Korkmaz, 2014:17) değerdir aynı zamanda. Bu noktada bir problem yoktur. Asıl problem ben/biz tarafının öteki tarafı kin ve nefret duyguları içerisinde düşman kılarak ötekileştirmesi; ötekinin ben/biz için bir düşman veya tehdit unsuru olarak algılanmasıdır. Zaten “öteki” ben'i geliştiren bir başka ben olarak algılandığında herhangi bir sorun ortaya çıkmaz. Çünkü burada bir düşman olarak algılanan veya bir metaya indirgenen bir sen/öteki olmadığı gibi ben ile sen/öteki arasında bir bağ kopukluğu da yoktur. Ben'in, başka bir ben'le içten bir bağ kurduğu bu durumda sen; ben'i geliştiren, ben'e kendisini keşfedebilme imkânı sağlayan bir öteki ben konumundadır.

Birey ve toplumları birbirlerine yabancılaştırabilen, bireylerin kimi zaman sadece canlı haline değil ölüsüne de yönelebilen ötekileştiren durumlar, çoğu zaman bünyesinde ciddi bir önyargıyı barındıran tutumlardır. Önyargı, hazır bir çerçeve/şablon gibidir. Ötekileştirilene, ötekileştirenin

zihinde önceden var olan bu hazır çerçeve/şablon sergilenen tutumun belirleyicisi konumundadır. Zihnin derinliklerine yerleşmiş olan bu çerçevelerin değiştirilmesi de oldukça zordur. Bu hazır çerçeveler; önyargılı olduğumuz birey, grup veya toplumlarla aramıza, psikolojik veya fiziksel mesafeler koymamıza sebep tutumlardır. Ayrıca daha tuhaf olanı ise burada çoğu zaman ötekileştiren birey ötekileştirdiği bireyi tanımaz bile. Çünkü önyargılarla beslenen tutumlar, her zaman ötekiler yaratmaya müsait bir zemine sahip tutumlardır. Bu tutumların zemininde doğan ötekiler ise kimlikleri ellerinden alınmış “kurban”lar konumundadırlar. Bir kurbanı da her zaman “ahlaki birey kavramının haysiyetine yaraşır biçimde muamele” (Benhabib, 2016:185) etme zorunluluğu yoktur.

Ötekileştiren tavır tarih boyunca ötekiler yaratmakla yetinmemiş, ötekilere dair nice mitler, öyküler ve tarihsel anlatılar da yaratmıştır ve bunlar bu yolla geleceğe de aktarılmıştır. Böylece bu tutumlar birey, grup veya toplumların kodlarına işlenmiş olur. Bu mitlerde, öykülerde veya tarihsel anlatılarda öteki hep kötü, düşman veya şeytandır. Ayrıca kimi mitolojik ve tarihsel anlatımlarda ötekilerin ölüsü ben veya biz’i diri kılan, yücelten, çoğaltan, kuvvetlendiren bir unsur olarak da görülebilmektedir. Elias Canetti, Craighill Handy’in ağzından şöyle bir inanış aktarır. Kimi ilkel topluluklarda “mana” kahraman savaşçının sahip olduğu, öldürülenden öldürene geçen kuvvetin özüdür. Savaşçının, öldürdüğü herkesin mana’sını kendi vücudunda topladığına, böylece her başarılı öldürme eyleminde savaşçının mana’sının çoğaldığına inanılırdı (Canetti, 2014, s. 272). Yine Nermi Uygur’un aktardığına göre gerek Yunan, gerek Babil, gerekse başka bölgelerde tarih boyunca değişik ötekileştir(il)me biçimleri görülmektedir. Çünkü ona göre “ilk yazılı belgelerini **Zaratustra**² çağından bildiğimiz ben-başkası, kendim-yabancı, özüm-el, bizler-dışımızdakiler, biz-onlar, ben-başkaları, sevdiklerimiz-yabancılar türünden ne kadar karşıtlık varsa hepsi insana özgü bir algı ve düşünme kalıbı gereğidir” (Uygur, 2016:53)

Ötekileştirmeye dair diğer bir tavır da öteki kılan tavrın çoğu zaman suçlu görülen ile sınırlı kalmamasıdır. Burada ötekileştiren tavır genelleyici bir yaklaşımla, ben/bize kötülük yapanın ait olduğu aileye, gruba, cinsiyete, etnisiteye de yönelebilir. Yani günahı olmayanın da günaha ortak edildiği bu noktada ötekileştirilen çember daha da genişler. Bu çember küçük çocukları bile

² “Hazar Denizi güneylerinde, bugünkü adlarıyla Vezirabad ve Mezarüşşerif kentleri dolayında Zerdüşt (Zaratasta) Bey’e bağlı göçmen boylar yaşıyor. Küçükbaş hayvanları, atları, bir de çift hörgüçlü develeriyle çevrede ün salmış topluluklarmış. Çekinilirmiş onlardan; pusatsız gezmezlermiş, yürekliymişler, hem de nasıl. Çift hörgüçlü develerine “ustra” denirmiş. Zaratustra’daki “ustra” bu. Zaratustra ise “açık kahverengi deve sahibi” anlamına geliyor. Yalnız bey değil, din başkanıydı, ozandı da Zaratustra. (...) Zaratustra buyruğundaki topluluklar, (bazı din bilginlerinin Zarathustra diye yazıp okuduğu) daha çok oturuca topluluklar, kendilerini “Biz iyiler” diye niteleyen bu topluluklar, belirgin yer örtüsü sınırlardan öteye geçmeden davalarını besleyip geçiniyorlar. Bu sınırların ötesindeki çevrelerdeyse, ilkin davranış ve düşünüş tutumları bakımından, sonra her yönden “kötü” diye nitelenen boylar yaşıyor. Ahlak, bilgi, hastalık gibi varoluşu yakından ilgilendiren her şeye sınıyor bu iyi-kötü ayrımı. Zamanla kutsal olan ile kutsal olmayan da hep o anlayışla belirleniyor. Yüzyılların toplum kargaşalarıyla iç içe giden bu yaşama ve değerlendirme biçimi iyi’ye, bilgi’ye tarihsel bir kişiliğin örneğine geri götürülüp Ahura Mazda’ya dönüşüyor. Yüzyılların karman çorman akışı içinde “aşağı ruhlara”, “kötü ruhlara” da Angra Mainyu adı veriliyor. Eski Pers geleneklerine gelindiğinde temel ikilik dilimize yansıyan söyleyişle Ehriman ile Hürmüz sözcüklerinde simgeleşiyor.” (Uygur, 2016:52)

içerisine alabilir. Çünkü burada “bir siyah vardır, bir de beyaz; pastel tonlara, açık-koyu dağılımının nuanslarına, alacakaranlığın grilerine, ara renklerin ince farklılığına yer yoktur” (Shayegan, 2014:98). Bu toptancı yaklaşımlar, hazır çerçeve ve tanımlar öteki olana karşı sempatiyi de empatiyi de ortadan kaldırır. Bütün olumsuzlukların, kötülüklerin kaynağı olan ötekiler çoğu zaman insan kimliğinden de dışlanabilmektedir. Onlar kimi zaman bir nesneye, kimi zaman bir hayvana indirgenebilir. Bu bakış, ötekilere uygulanan her tavrın onaylanmasını da kolaylaştırır. Onlar için hayvan adlarının veya aşağılayıcı adların kullanılmasının sebebi de budur. Bu durumda hayvanlara uygulanan yöntemler ötekilere de rahatlıkla uygulanabilir. Jacques Semelin, Ruanda’da sığırların kurban edilmeden önce aşıl tendonlarının kesilmesi geleneğinden bahseder. Semelin, Ruanda’da aynı yönteminin düşmana da uygulandığını dile getirir. Yine Semelin, İliada’nın ilk mısralarından itibaren “cesedi köpeklere, kurda kuşa yem etmek” gibi ifadelerin kullanıldığını söyler (Semelin, 2011:373). Bunun bir başka örneği de Beyazların dilindeki “Kızılderiliyi öldür, insanı sağ bırak” sözüdür.

Sadece bir eşya, bir hayvan veya bir kurban indirgenen “öteki”lerin isimleri de çoğu zaman anılmaz. Onlara, hepsini kapsayacak düşman, hain, şeytan vb. etiketler isim olarak verilir. Kimi zaman da onlar x, y, z veya birer numaradan ibarettir. Yine kölelerin emeklerinin sömürüsü üzerine kurulmuş olan büyük üretim çiftliklerinden kalan kayıtlarda “A kölesi kaçtı... B kölesi kayıplara karıştı. X kölesi bir öfke nöbetinde kendini öldürdü.” (Throuillot, 2015:109) şeklindeki bakış açısı bu durumu yansıtmaktadır. Çünkü köle bir ötekidir, isimlidir, kimliği olmayan sıradan bir varlıktır. Ötekilerin isimlerinin, kimliklerinin, hafızalarının yok edilmesine dair en güzel örneklerden birini de Cengiz Aytmatov “Gün Olur Asra Bedel” (2016) adlı romanında ortaya koyar. Juan Juanlar yakaladıkları esirlerin kimliğini, hafızasını ve isimlerini ellerinden alırlardı. Bu durumda onlar artık sadece birer Mankurt’tur. Mankurtlaştırılmış kişilerden biri de Colaman’dır. Colaman, günlerce süren zahmetli arayışlar sonucu kendisini bulan öz annesini bile tanıyamaz ve öldürür.

Ötekileştir(il)menin, toplumların dillerine de değişik şekillerde yansımaları olur. Nerdeyse her dil “yabancıyı güvensizlikle süzen, dolayısıyla da yabancıya kin püskürten sözler, deyimler, tekerlemeler içerir” (Uygur, 2016:47). Kimi bireyler ve toplumlar için kullanılan “ilkel”, “barbar” gibi sözcüklerin kimi dillerdeki varlığı buna birer örnektir. Nermi Uygur, buna dilimizde genellikle doğa ve hayvan için kullanılan “yaban” sözcüğünün insan için kullanımını örnek gösterir. Elbette bu, sadece Türkçe ile sınırlı bir durum değildir. Hemen bütün dillerde ötekiler için kullanılan ötekileştirici, dışlayıcı sözcükler, deyimler vs. barınmaktadır. Ayrıca tiksinti uyandıran hayvan adları da çokça tercih edilir. Fareler, böcekler vb. Yine düşman/öteki ölülerin “leş” olarak ifade edilmesi de dilde böylesi bir kullanımdır.

Resmi tarihler de bu ötekileştiren tutumlardan etkilenir. Ötekileştiren resmi tarih yazımlarında ötekiler hep kin ve nefret merkezli ele alınmaktadır. Hatta kazananların yazdığı bu tarih yazımında ötekilere ait izlerin de tarihten silindiği görülebilmektedir. Bu; tarihi beyaz kovboyların

yazması ve bu tarihin içinde Kızılderililerin acı öykülerine yer verilmemesi gibi bir durumdur. Örneğin Haitili yazar Michel-Rolph Trouillot “Geçmiş Susturmak” (2015) adlı eserinde tarihin böyle silinen veya suskun bırakılan kısımlarına dikkati çeker.

Elbette ötekileştir(il)me insanlığın dünya sahnesine adım atmasıyla birlikte varlığa bürünmüş bir durumdur. İnsanlığın varlığı ile birlikte ötekileştiren ve ötekileştirilenler az veya çok hep var olagelmıştır. Bu durumda kimi zaman birey, kimi zaman kadın, kimi zaman etnik bir kimlik, kimi zaman bir engelli, kimi zaman doğa, kimi zaman bir din veya inanç vb. “öteki” durumuna düşmüştür.

2. Değirmen’de Ötekileşme/Ötekileştir(il)me İzleği

2. 1. Etnik Ötekileşme/Ötekileştir(il)me

Etnik ötekileştirme anlayışını bünyesinde barındıran düşünce, özellikle modern çağda etnik milliyetçiliğin ve ulus-devlet anlayışının yükselişi ile birlikte dünyada çok ciddi değişimleri de beraberinde getirmiştir. Ötekileştiren bir bakışa sahip olanların benimsediği etnik milliyetçilikte öteki kimlikler, egemen kimliğin saflığını bozan, onu kirleten, onun aleyhinde çalışan birer unsur olarak görülür. Bu yüzden egemen etnik kimliği korumak, saflaştırmak adına özellikle modern dünyada kimi zaman asimilasyonlara ve etnik temizliklere bile imza atılmıştır. “Yeni ulus-devletler de genelde, asimile edilmiş, baskı altına alınmış ya da marjinalleştirilmiş ‘alt halklar’ pahasına oluşmaktadır” (Habermas, 2017:50). Çünkü bu etnik düşüncede alt halkalara, alt kimliklere eşitlik temelinde haklar tanıyan bir bakış açısına yer yoktur.

Etnik milliyetçiliğin doğurduğu bu etnik ötekileştirme anlayışına sahip kimi ülkelerde ötekileri ortadan kaldırmak için zaman zaman bilimsel bilgi de bu düşünceye hizmet amaçlı kullanılmıştır. Örneğin “XIX. yy antropolojisi, Avrupalı olmayan özneleri ve kültürleri, Avrupalıların ve onların uygarlıklarının gelişmemiş versiyonları olarak sunuyordu” (Hardt ve Negri, 2015:140). Bu noktada, gelişmemiş olan “öteki”lere yapılan her şeyin doğru ve haklı bir zemine çekilmeye çalışıldığı görülmektedir. Zaten Hitler de kendince yüksek/yüce olan ırkının seviyesini düşürmemek adına bunu yapıyordu. Bu tavır sömürgeciliğin yaygın olduğu dönemlerde de çokça görülmüştür. Neticede “ben-öteki arasındaki ilişki, bir özne-nesne ilişkisine indirgendiği oranda insanî ve ahlâkî anlamını yitirir ve ırkçılığın, sömürgeciliğin kaynağı haline gelir” (Kalın, 2016:461). Elbette sömürgeciliğin arka planındaki tavrın amacı, sömürgecilik için haklı gerekçeler uydurmaktır. Bu tavrı haklı kılmamanın bir yolu da ötekileri; kendilerini yönetemeyen, geri kalmış, gelişmemiş varlıklar; hatta kimi zaman onları insan-hayvan arası varlıklar olarak göstermekti. Örneğin ötekileştiren oryantalist bir Batılı için “Doğu” barbar, gelişme evresini tamamlamamış vahşi ötekilerin diyarıydı. Dönemin oryantalist eserlerinde “Şarklı mantıksızdır, ahlaksızdır (günahkârdır), çocuksudur, ‘farklı’dır; buna karşılık Avrupalı akli başında, erdemli, olgun, ‘normal’dir.” (Said, 2001:49)

Etnik kimlikleri yüzünden en çok ötekileştirilen kimliklerden biri de Çingene kimliğidir. Özellikle Çingenelerin çokça yaşadığı bölgelerde bu, çok sıkça görülen bir durumdur. Örneğin “Çingenelerin farklı bir grup olarak nasıl bir muameleye maruz kaldıkları ve kendilerine atfedilen belirli özellikler vasıtasıyla nasıl dışlandıkları Türkçedeki bazı deyim ve özdeyişlerde de görülebilir” (Özateşler, 2016:69). Bir yerin düzenliği ve gürültülü oluşu için kullanılan “Çingene çalar, Kürt oynar” deyimini; derme çatma, pislik içinde, yoksul görünümlü yer anlamlarında kullanılan “çingene çergesi” deyimini; karmakarışık anlamında kullanılan “Çingene çorbası” deyimini; düzenli olmayan, gürültülü patırtılı olan anlamlarına gelen “Çingene düğünü” deyimini; Çirkin, kara kuru kadın anlamındaki “Çingene maşası” deyimini; çirkin pembe anlamında kullanılan “Çingene pembesi” deyimini bu duruma örnek olarak verilebilir (Saraçbaşı, 2010:317). Yine cimrilik için kullanılan “Çingene ciğer pişirir, yemeden karnını şişirir.” (Pala, 2002:74) atasözü ile karakteri bozuk kimselerin, başa geldiğinde önce en yakınlarını cezalandırmaya çalıştıkları anlamında kullanılan “Çingene’ye beylik vermişler, önce babasını asmış (kesmiş)” (Pala, 2002:75) atasözü Çingene’ye olumsuz, ötekileştirici bakış açısını ortaya koyan birer örnektir. Ayrıca Çingeneler yaşadıkları birçok yörede sık sık sözlü ya da fiili şiddete de maruz kalmışlardır. Bu şiddet tesadüfi de değildir. Bu şiddet çoğu zaman, Çingenelere dair toplumun zihin kodlarında yer alan ötekileştirici bir tutum nedeniyle gerçekleşmektedir.

“Sabahattin Ali’nin kırk bir yıllık kısa ömrünün son yirmi yılı, hakkında açılan davalarla geçmiştir” (Sönmez, 2017:123). Asım Bezirci bunun yaralara cesaretle parmak basmasından, toplumu uyarmak ve sarsmak istemesinden kaynaklandığını söyler (Bezirci, 1978:24). Toplumun kimi kesimlerince bir öteki olarak muamele gören Ali’nin, toplumun ötekilerini ve yalnızlarını da çokça ele almasında, ötekileştirilmiş olmasının da etkisi vardır. Afşar Timuçin belki de bu yüzden “Sabahattin Ali’nin sanatı toplumcu bir yalnızın sanatıdır.” (Timuçin, 2011:11) der.

Sabahattin Ali’nin bu konuda en dikkat çekici öykülerinden birisi, kitaba da adını veren “Değirmen”dir (2008). Öyküde bir etnik kimlik olan Çingenelerin ötekileştirilmesine dair ipuçları görülmektedir. Öykünün merkezinde, uğruna her şeyin feda edilebileceği tutkulu bir aşk yer alır. Öyküde bu aşkın yanı sıra etnik ötekileştirmenin de izlerine rastlanmaktadır. Buna örnek olarak öykünün ana karakteri olan “Atmaca” gösterilebilir. Atmaca, şehir mektebinde okumuş olsa da “nota bilse” (s.16) de bir Çingene’dir sonuçta. Kendilerini elit görüp ondan ayırt eden kesim için Atmaca, bu kimliği bir etiket gibi üzerinde taşımaktadır. Zorunlu olarak kabul gördüğü durumlarda bile “Kızım senin için yataklara düştü, Çingene olduğunu unutup seni evlat gibi sineme basacağım, yalnız gel, gel de kızımızı kurtar!..” (s.19) denilerek bu kimliği kendisine hatırlatılır. Sonuçta Atmaca Çingeneliğine rağmen kabul görmüştür. Kendisine yönelen bakış bir önyargı ile çerçelenmiştir.

Girişte de değinildiği gibi ön yargıları da aşmak kolay değildir. Çünkü ön yargılar sorgulanması istenmeyen hazır çerçeveler gibidir. Bu hazır çerçevenin dışında düşünülmesi istenmez. Atmaca’yı da toplumdaki uzaklaştıran, içindeki duygulara tercüman olan klarnetine dost kılan, toplumun bu

ön yargısı olmuştur. Bu uzaklaşma ve ötekileştirilme elbette hakikatten bir uzaklaşma değil, tam tersine hakikate bir yakınlaşma şeklinde gerçekleşmiştir. Çünkü öyküde Atmaca'nın da ötekilerden uzaklaşması onu değirmencinin kızına, hakikat olana yaklaştırır. Çünkü değirmencinin kızı da bedensel eksikliği nedeni ile toplumun kıyısına itilmiş bir "öteki"dir. Böylece Atmaca, bir bakıma bu kıza yaklaşma ile toplumca örülmüş duvarları da aşmış olmaktadır. Bu hem sınırları aşmak hem de ön yargıları kırmaktır. Öyküde herkesçe ötelenen değirmencinin kızı artık Atmaca için bir öteki değil, hakikatin kendisine dönüşmektedir. Atmaca'nın değirmencinin kızını anlaması da ötekileştirici bu sınırları aşarak kendisini onun yerine koyabilmesiyle sözde kalmamaktadır. Öyküde Atmaca, "edinilmiş doğrulara bir isyan" (Shayegan, 2014, s.44) tavrı ile kendisini kız ile eşitlemek için kolunu bile feda etmektedir. Bu noktada Atmaca'nın feda ettiği bu kol gerek kendisini Çingeneliği yüzünden, gerekse de değirmencinin kızını eksik kolu yüzünden ötekileştiren topluma cevabın bir sembolüne dönüşmektedir. Bu kol, ötekileştiren ile ötekileştirilen arasındaki engeli ortadan kaldırmanın bir sembolü olmaktadır.

2.2. Fiziksel Engellilik Yüzünden Ötekileşme/Ötekileştir(il)me

"Engelli" denince bir hastalık veya yaralanma, zihinsel ya da fiziksel bir rahatsızlık nedeniyle kimi hareketleri, duyuları veya işlevleri kısıtlanmış birey akla gelmektedir. Bireydeki bu engellilik durumu doğuştan olabileceği gibi sonradan karşılaşılan kimi hastalıklar veya kazalar sonucu da oluşabilmektedir. Sonuçta çoğu, bireyin elinde olmayan nedenlerden kaynaklanmaktadır. Buna rağmen tarih boyunca engelli insanlar; özellikle onları aşağı, eksik görüp ötekileştirenler tarafından değişik ve rahatsız edici tutumlara maruz kalmışlardır. Bu tutumlar engelliler üzerinde kimi zaman psikolojik, kimi zaman ise fiziksel şiddete kadar uzanmaktadır. Örneğin engelliler, onları ötekileştirenlerce acıma ve merhametin eşlik ettiği duygularla algılanmışlardır. Bu da engellinin, aciz insan olduğu algısı yaratmakta ve onların normal birer insan olarak görülmemesine sebep olmaktadır. Sonuçta merhamet ve acıma duygusu da bünyesinde ötekileştirici bir tutumu barındırabilmektedir. Bu, kimi zaman halk dilinde duyduğumuz "ne istiyorsun elin garibinden" tutumuna karşılık gelmektedir. Örneğin eziyet edilen bir insanı eziyet edenin elinden kurtarmak için bunu söyleyen kişiler, belki farkında olmasalar da ezileni bir "öteki" veya aşağı pozisyonuna düşürmektedirler. Burada "o senden güçsüz, senden aciz, ona merhamet et" anlayışı dışı vurulmaktadır. Engellilere karşı duyulan acıma ve merhamet duygusu da buna benzer doğrultuda, engelliye muhtaçlık ve acizlik yönünden ötekileştirici bir tutumdur.

Elbette engellilere karşı çok farklı ötekileştirici ve dışlayıcı tutumlar da görülmektedir. Tarih boyunca buna dair örnekler oldukça fazladır. Örneğin kimi toplumlar "cüceleri ve sakatları günah keçisi olarak kullanırlardı" (Campbell, 2013:38). Cücelerin, günah keçiliği dışında bir eğlence malzemesi olarak kullanımına tarihte daha çok rastlanmıştır. Çünkü onlardaki bu bedensel eksiklik başlı başına bir eğlence kaynağı olarak görülmüştür. Onların "cüce" olarak anılıp kendi özel adlarından mahrum bırakılmaları bütünüyle ötekileştirici bir tutumdur. Çünkü doğan

bebekler bir adla birlikte diğer insanlar gibi bir birey olarak varlık kazanır. Bir bireyi bir addan yoksun bırakmak onu ötekileştirmek, aşağı konumlara itmek, yok saymaktır. Mehmet Doğan “Öteki” adlı eserinde eski Çin’den bir öyküyü bu duruma örnek gösterir. Öyküde bir cariyeye âşık olan Çin hükümdarı kıza ülkenin yarısını teklif eder. Bu teklifin kabul görmeyişi karşısında kızın istediği dileği, hangi dilek olursa olsun yerine getireceğini söyleyince kız “Bana bir isim ver; ne dersen, hangi ismi söylersen, hangi isimle çağırırsan o olsun!” (Doğan, 2017:46) der ama hükümdar bunu kabul etmez. Çünkü bir “cariye”yi sıradan, aşağı, öteki olmaktan çıkarıp onu hükümdar gibi insan konumuna getirecek olan, bir ad sahibi olmasıdır. Sonuçta insanı genel bir “tür” olmaktan çıkarıp onu “özel” bir konuma yükselten, onun sahip olduğu addır.

Engellilik nedeniyle ötekileştirilme edebi eserlerde de çokça işlenmiştir. Örneğin Peyami Safa’nın Dokuzuncu Hariciye Koğuşundaki Hasta Çocuk’un Nüzhet tarafından reddedilmesinin ve onun yerine Dr. Ragıp’ın tercih edilmesinin önemli bir nedeni de Hasta Çocuk’un dizindeki hastalıktır. Notre Dame’nin Kamburu’nun baş kişisi Quasimodo özürdür ve ismi de eksik, tamamlanmamış anlamına gelmektedir. Yine Tarık Buğra’nın “Küçük Ağa” romanındaki Çolak Salih uzun süre, çolaklığı nedeniyle kendisini aşağı ve yararsız görmüş, bu yüzden de mücadeleyi terk etmiştir. Zaten onun “çolak” lakabıyla anılması da dikkate değerdir. Çünkü çolak, topal, kör, kel, sağır vb. ötekileştirici kavramlar fiziksel engelliler için kullanılan kavramlardır. Bunlar, özellikle bedendeki bu eksikliklere özel bir vurguyu barındırmaktadır.

Sabahattin Ali’den, fiziksel engellilik nedeniyle ötekileştirilmeye verilebilecek en dikkat çekici örnek “Değirmen” öyküsünün Atmaca ile beraber iki ana kişisinden biri olan “değirmencinin kızı”dır. Değirmencinin kızı kendi varlığına yönelik bir memnuniyetsizlik içindedir. Bir kolunun eksikliği nedeniyle ötekileştirildiği için kendisini çevreden soyutlamıştır. “Toplumla ve kendileriyle düzenli bir iletişim kuramayan” (Korkmaz, 2016:142) fertlerin kendilerini çevreden soyutlamaları sıkça görülen olaylardandır. Ayrıca burada dikkat çeken bir nokta kızın adının bile söylenmeyişi ve babasının üzerinden tanımlanmasıdır. O, kendisinden ziyade sadece değirmencinin kızıdır. Sıradan, arka planda, önemsenmeyen, bir adı bile olmayan bir kızdır. Çünkü o, bir insanda alışılmış olan bedensel tamlık açısından eksik, engelli bir kızdır. Sonuçta kimi insanlar, engellileri bu eksiklikler nedeniyle ötekileştirebilmektedirler. Değirmencinin kızı da bu yönüyle bir nesne gibi öteye itilmiş bir bireydir. O, adeta “sadece nesnelere arasında bir nesne” (Fanon, 2016:137) imiş gibi bir muameleye maruz bırakılmıştır.

Bütün bunlardan dolayı değirmencinin kızı anlatıcı kişi ve Atmaca dışında kimsenin dikkatini çekmemiştir. O, belki ilk defa iki kişi tarafından önemsenmiş ve ötekileştirilmemiştir. Zaten bu, anlatıcının tavrına da yansımaktadır. Anlatıcı kişi onu tasvir ederken “Değirmencinin kızı tam bir köy güzeliydi. Yuvarlak bir yüzü, kalın dudakları, kalçalarına kadar uzanan ince örgülü saçları vardı.” (Ali, 2008:17) ifadelerini kullanır. Burada kızın eksik kolu onun dikkatini bile çekmemektedir. Oysaki bir insana karşı önyargılı olan, onu bir öteki olarak algılayan insanlar daha çok o insandaki kusurlara odaklanmaktadır. Kız, Atmaca için de böyledir ve kızdaki engellilik

Atmaca için hiçbir önem taşımamaktadır. Çünkü Atmaca, onu bir öteki olarak değil, kendisinin bir parçası olarak algılamaktadır. Değirmencinin kızı, yıllardır ötekileştirilmiş olmasının etkisiyle “bilinçaltına itmiş olduğu anılarının etkisinden kurtulmayı” (Özher, 2006) başaramadığından Atmaca tarafından bu derece önemsenmeyi ciddi bir şüpheyile karşılamıştır. O, adeta önemsenmekten ziyade önemsenmemeyi, ötekileştirilmeyi içselleştirilmiş; kendisinde var olan eksikliği her yönüyle kabullenmiş; toplumdan uzaklaşmış, yalnızlaşmış, içine kapanmıştır. Çünkü dile dökülen haklı ya da haksız en küçük ayrıntılar bile içe kapanmaya sebep olabilmektedir. İçe kapanmada çevrenin de engelli birey üzerinde önemli bir etkisi vardır. Sonuçta bir bireydeki fiziksel veya başka bir eksikliği, başkaları ona söz veya bakışlarla hissettirebilmektedirler. Bunlar, bireyin iç dünyasında ciddi oranda yaralar açan sözler ve bakışlardır.

Ötekileştirilen bireylerin, kalabalıkların içinde olmaları, onların yalnızlıklarını gidermeye yeterli değildir. Hatta kalabalıklar içindeki yalnızlık çoğu zaman daha büyük bir yalnızlıktır. Çünkü ortak bir duygunun hissedilmediği, ruhsal bir bağlılığın olmadığı durumlarda kalabalık; ötekileştirilen birey için bir bedenler topluluğuna dönüşür. Değirmencinin kızı da böyle bir yalnızlığın merkezindedir. Çünkü kızın çevresi kendisini ötekileştiren, kendisindeki duyguların farkında olmayan veya bunları önemsemeyen, kendisiyle ruhsal bir bağ kurmayan bir beden kalabalığı tarafından örülmüştür. Böyle bir durumda da yalnızlık, bedensel çokluk ile giderilebilecek bir yalnızlık değildir. Değirmencinin kızı haliyle ötekileştirildiği için bu yalnızlık duygusu içerisinde kendisi ile varlığı arasında bir mesafe koymuştur. Bu da onun, kendisini ötekileştiren bu çevreden daha çok yalıtmasına sebep olmuştur. Çünkü kendi içine çekilen bireyler kendilerini dış çevreden bu şekilde yalıtılabilmektedirler. Kızın; kendisini çevreden bu derece yalıtmasının sebebi, ötekileştiren tavra sahip nice insanları bünyesinde barındıran bir çevredir. Çünkü o, onu ötekileştirenler için normal bir insan değildir. Bütün bunlar değirmencinin kızına hissettirildiği için o da kendi bedenindeki bu eksikliği unutabilecek veya önemsemeyecek bir duruma gelememektedir. O da farkındaydı ki “onun kolunun yerinde şalvarının beline iliştirilen boş bir yen sallanıyordu ve bu onu insanlardan ayırıyordu” (s.17). Bu tasvirde dikkati çeken şey “boş bir yen”dir. O boş yen kızın ruhundaki boşluğu da sürekli büyüyen bir nesnedir. O bu ruh haliyle “derenin üst başında çıpıl çıpıl yıkanan genç kızlara karışmıyordu. Vücudunu ve ondaki ayıbı her zaman örtmeye mecburdu... Geceleri birbirlerinin evinde toplanıp cümbüş yapan kızlarla da birleşemezdi, çünkü ne tef çalmak, ne de parmaklarının arasına tahta kaşıklar alarak oynamak elinden gelirdi...” (s.17). Burada da “ayıbı örtmeye mecbur olmak” ifadesi çok dikkat çekidir. Bu da bu kol eksikliğinin ona hep hissettirildiğini, onun bu eksiklik yüzünden aşağı ve eksik bir öteki görüldüğünü göstermektedir. Daha önce de değinildiği gibi ötekileştiren bir çevre ve toplumda bu tip engellere sahip insanlarda bu eksik uzuvlar; topal, çolak, kör gibi lakaplara dönüşerek bu engelin sahibinin isminin önüne geçmektedir. Bu ötekileştirici lakaplar adeta engelli bireyin gerçek adından daha önemli bir konum kazanmaktadır. Gerçek ad da bu lakabın gerisine itilerek ötekileştirilmektedir. Değirmencinin kızında ise bunun yerine onun adsız bırakılması tercih edilmiştir. O da bütün bunları hissettikçe daha çok içine kapanmıştır. Başkalarının yaptığı çoğu

şeyden kendisini mahrum etmiştir. Çünkü o, “başka insanların yaptığı birçok şeyleri yapmak hakkının kendisinde olmadığını biliyor ve hiçbir şey istemiyordu” (s.18). Bu da onun, kendi etrafına daha katı bir duvar örmesine, kendisiyle diğerleri arasına aşılması zor bir sınır çekmesine ve kendisini buraya hapsetmesine sebep olmaktadır.

Değirmencinin kızı hep ötekileştirilmiş olmanın onun üzerinde yaratmış olduğu psikolojik durum nedeniyle Atmaca'nın içten kopup gelen aşkına da cevap veremez. Toplumda bir tavus veya sülün olarak görülmeyen, sadece “kanadı kırık bir çulluk” (s.18) olarak görülen bir kız, bu aşkı hak etmediği inancındadır. Bu noktada onun, tavus ve sülün değil de kanadı kırık bir çulluk olarak görülmesi dikkate değerdir. Kızın da bir kanadı kırıktır. Elbette bu kanadı kırıklık sadece fiziksel değil, ruhsal bir durumun da karşılığıdır. Zaten Atmaca'nın kaçma teklifini de “ben senden noksanım, bana sadaka mı veriyorsun?” (s.19) cevabıyla reddetmesi dikkat çekicidir. Engellilerin eksik, aciz, merhamete muhtaç görülmesi ve onlar için yapılanların, onlardaki eksikliklerin onlara hissettirilerek yapılması da bir ötekileştirme boyutudur. Değirmencinin kızının “bana sadaka mı veriyorsun?” sözünün arka planında da böyle bir ötekileştirme yatmaktadır. Çünkü ona verilen her şeyde, ondaki bu fiziksel eksikliğin söz veya bakışlarla hissettirilmesi nedeniyle, o bunu bir sadaka olarak algılamaktadır. Bu, bir “öteki” olarak algılanmanın, çevre tarafından bir dilenci konumunda görülmenin bir insanın duygularına yansımalarıdır. Çünkü bir insanın kendisi için düşünülen doğru ve anlamlı şeyleri bile şüphe ile karşılaması, şüphe ile karşılamadığında ise bunu hak etmediğine inanması için; onun için doğru ve anlamlı şeylerin çok ender yapılıyor olması gerekmektedir. Sürekli ötekileştirilmiş, ömrü boyunca ötekileştirenlerce kendileri gibi bir insan olarak algılanmamış, gerçek ve samimi bir sevgi gösterilmemiş bir insan ancak böyle bir durumda şaşkınlık ve şüpheye düşer. Hep ötekileştiren duygular eşliğinde uzatılmış ellerin arasından uzatılan samimi bir elin fark edilmesi kolay değildir.

Ayrıca değirmencinin kızının kendi durumu için “utanç” sözcüğünü kullanması da gözden kaçmamaktadır. Atmaca'nın duygularına karşılık vermek istemesine rağmen onun teklifini reddettiğinde ona “düşün ki, her karşına çıktığımda senden utanacağım, başım yerde olacak, beni böyle zelil etmek ister misin?” (s.19) sözleriyle seslenmektedir. Bir kızın kendisindeki bir fiziksel engeli “utanç” olarak algılayabilmesi için daha önce onun bu engellilik nedeniyle utandırılmış olması gerekmektedir. Zaten Atmaca da onun bu ruh hali karşısında şaşkın ve çaresiz bir durumda kalmıştır. Bu yüzden Atmaca: "Düşünüyorum, birleşirsek bu ikimiz için de sahidten azap olacak. (...) Eğer o bana açılmaz, bana naz edemez, bana içinden geldiği gibi sarılamazsa, gözleri her zaman: 'Ne diye gençliğini benim için nâra yaktın, sana yazık değil mi?' demek isterse, ben ne yaparım?" (s.20) diyerek bu durumu anlatıcı kişiye aktarır. Kızın, kendisine gösterilen her tavırdan şüphe duyan ruh halini ise “Her sözümden, her tavrımdan alınır; kızsam ona dokunur, sevsem ona açıyormuş gibi gelir, kucaklasam boş olan kolunun yerinde bir sızı duyar ve bunlar hep böyle sürüp gider...” (s.20) sözleriyle tasvir eder. Bu durum tam bir çıkmaz halini almaktadır. Çingeneliği yüzünden ötekileştirilen Atmaca'nın ve kolunun eksikliği nedeniyle ötekileştirilen

değirmencinin kızının içine düştüğü bir çıkmaz. Öykünün sonunda Atmaca kendi kolunu da değirmenin kayışlarına bilerek kaptırır. Sonuçta kız, kendisini eksik kolu nedeniyle Atmaca için bir öteki pozisyonunda hissetmektedir. Atmaca da aralarındaki fazla kolu ortadan kaldırarak kendisini onunla eşitlemek, kızın hissettiği bu engele son vermek ister.

Sonuç

Öteki; kendini merkez ben olarak algılayıp yukarıda/üstte gören ben/biz'in karşısındaki başkası, diğeridir. Öteki “el” olandır. Özellikle aşağı/kötü/düşman olarak algılandığı durumlarda empati duygusu ile yaklaşılmayandır. Zaten “öteki”, empati kurulabilen bir “öteki ben” olmaktan çıkınca ötekileştirme devreye girer. Elbette ötekileştir(il)me ciddi ve tarihsel bir sorundur. İnsanlığın varlık sahasına çıkışıyla ötekileştir(il)meler de ortaya çıkmıştır. Bu, hemen hemen dünyanın her bölgesinde ve her dönemde var olabilmiş büyük bir sorundur. Etnik kimlik ve fiziksel engellilik nedeniyle ötekileştirilme de önemli iki ötekileştirilme türü olmuştur hep.

Yaşadığı dönem içerisinde kendisi de ötekileştirilen Sabahattin Ali bu öyküde başarılı bir mekan ve zaman atmosferi oluşturarak toplumda ötekileştir(il)meyi, trajik bir son ile biten bir aşkla ortaya koymuştur. Zaten öykü için “Değirmen” adının seçilmesi de ilginçtir. Çünkü değirmenlerde genellikle merkezin dışında, uzağında olan yapılarıdır. Öyküde, kişilerin fiziksel engellilik ve etnik kimlik yüzünden ötekileştirildiği görülmektedir. Etnik kimlik yüzünden ötekileştirilme yazar tarafından bir Çingene olan Atmaca karakteri üzerinden verilmiştir. Sonuçta Çingeneler de tarih boyunca çoğunlukla buldukları yörelerin ötekileri olmuş ve önyargılı tavırlara muhatap olmuşlardır. Fiziksel engellilik nedeniyle ötekileştirilme ise özel ismi dahi verilmeyen “değirmencinin kızı” üzerinden anlatılmıştır. Öykünün trajik sonu bir bakıma ötekileştir(il)meye tepkisel bir tavidir. Yazar bu tepkiyi metaforik bir sembol olan kesik kol üzerinden ortaya koymuştur. Çünkü Atmaca'nın kesik kolu toplumun engellilere bakışına da bir tepkinin sembolü işlevi görmektedir. Bu adeta toplumca “tam” ve “yarım” görülen iki insan arasına gerilmiş olan sınırlara bir isyanın sembolüdür.

Kimi kesimlerin bir ötekisi olan Sabahattin Ali böylece bu öyküde iki tür ötekileştir(il)meyi de ortaya koymuş ve belki bununla da ötekiler konusunda bir duyarlılık oluşturmayı da amaçlamıştır. Çünkü yazara göre asıl olan şudur: “İnsan başkalarına yardım ettiği, başkalarını sevdiği kadar yükselir. Dünyada hayatın bir tek manası varsa o da sevmektir. Hatta mukabele edilmesini bile beklemeden sadece sevmek”.

Kaynakça

- Agamben, Giorgio (2017). *Kutsal İnsan*. (Çev. İ. Türkmen) İstanbul: Ayrıntı.
- Ali, Sabahattin (2008). *Değirmen*. İstanbul: Yky.
- Aytmatov, Cengiz (2016). *Gün Olur Asra Bedel*. (Çev. R. Özdek) İstanbul: Ötüken.
- Benhabib, Seyla (2016). *Ötekilerin Hakları*. (Çev. B. Akkıyal) İstanbul: İletişim.
- Bezirci, Asım (1978). *Sabahattin Ali'nin Suçu*. *Sanat Emeği Dergisi* (Sayı 2), 23-25.
- Campbell, Charlie (2013). *Günah Keçisi*. (Çev. G. Kastamonulu) İstanbul: Ayrıntı.
- Canetti, Elias (2014). *Kitle Ve İktidar*. (Çev. G. Aygen) İstanbul: Ayrıntı.
- Doğan, Mehmet (2017). *Öteki*. Ankara: Dh.
- Fanon, Frantz (2016). *Siyah Deri Beyaz Maskeler*. (Çev. C. Koytak) İstanbul: Encore.
- Habermas, Jürgen (2017). *"Öteki" Olmak, "Öteki"yle Yaşamak*. (Çev. İ. Aka) İstanbul: Yapı Kredi.
- Hardt, Michael; & Negri, Antonio (2015). *İmparatorluk*. (Çev. A. Yılmaz) İstanbul: Ayrıntı.
- Kalın, İbrahim (2016). *Ben, Öteki Ve Ötesi*. İstanbul: İnsan.
- Korkmaz, Ramazan (2014). *Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu Ve Dönüş İzlekleri*. Ankara: Grafiker.
- Korkmaz, Ramazan (2016). *Sabahattin Ali İnsan Ve Eser*. İstanbul: Kesit.
- Özateşler, Gül (2016). *Çingene*. İstanbul: Koç Üniversitesi.
- Özher, Sema (2006). *Çağdaş İnsanın Tutamak Arayışı: "Aylak Adam"*. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 1, S. 121-129.
- Pala, İskender (2002). *Atasözleri Sözlüğü*. İstanbul: L&M.
- Said, Edward (2001). *Şarkiyatçılık*. (Çev. B. Ülner) İstanbul: Metis.
- Saraçbaşı, M. Ertuğrul (2010). *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: Yapı Kredi.
- Semelin, Jacques (2011). *Arındırma Ve Yok Etme*. (Çev. M. I. Durmaz) İstanbul: İletişim.
- Shayegan, Daryush (2014). *Yaralı Bilinç*. (Çev. H. Bayrı) İstanbul: Metis.
- Sönmez, Sevgül (2017). *A'dan Z'ye Sabahattin Ali*. İstanbul: Yapı Kredi.
- Throuillot, Michel-Rolph (2015). *Geçmiş Sustumak*. (Çev. S. O. Zeybek) İstanbul: İthaki.
- Timuçin, Avşar (2011). *Öykü Ve Romanlarıyla Sabahattin Ali*. İstanbul: Bulut.
- Uygur, Nermi (2016). *Başka-Sevgisi*. İstanbul: Yapı Kredi.